toroslarda betonarme bir simge yapı:
döner gazino

Ayşe Şekerci, Şerife İncedemir, Sezen Başak Özünur | Antalya kent merkezi, kendisini çevreleyen doğal sınırlar içerisinde örgütlenmiş bir yapıya sahiptir. Güneyinde Akdeniz'in oluşturduğu doğal eşik ve diğer yönlerde Toros Dağları ile sınırlanmıştır. Antalya kentinin siluetinde önemli doğal bileşenler olarak karşımıza çıkan Toros Dağları ve Akdeniz, bu bağlamda kentlinin günlük yaşantı içerisinde sürekli olarak duyusal ilişki kurduğu, kente dair zihinde oluşan imgenin temel öğelerini oluşturur. Batı Toroslarda Tümektepe üzerinde konumlanan, Özcan Kırmızıoğlu tarafından tasarlanan Döner Gazino sözü edilen Antalya siluetine 1983'ten itibaren dahil olarak kent belleğinde yer edinmiş, modern dönem Antalya mimarlığına ait simge yapılardan biri olmuştur.

Döner Gazino, 20. yüzyılın ikinci yarısında, Türkiye mimarlık ortamında birden çok anlayışın, üslubun aynı anda varolduğu bir dönemde tasarlanmış ve üretilmiştir. 1950 öncesi dönemde Türk Mimarlığı devletin ideolojik görüşlerini yansıtan bir tutumla şekillenirken, 1950 sonrasında tek bir anlayış altında ele alınamayan, farklı mimari eğilimlerin görüldüğü bir mimari anlayış benimsenir. Metin Sözen, sözü edilen farklı anlayışları (1950-1983 dönemi Türkiye mimarlığı) "Rasyonalist-Pürist Anlayış", "Brütalist Anlayış", "Bağımsız Biçim Arayışları" ve "Geleneksel Mimarlık Değerlerinin Yeniden Yorumlanması" olmak üzere dört başlık altında toplamıştır. Yeni malzeme, yöntem ve biçim arayışları, Sözen'in tanımladığı 20. yüzyılın ikinci yarısına ait farklı mimari yaklaşımların ortak özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.[1] Döner Gazino, betonarme yapı sisteminin kullanıldığı eğimli yüzeyleri, çevresiyle her yönde iletişim kurmayı amaçlayan net kütlesi ve kullanıcılarına yeni mekânsal deneyim imkânları tanıması ile döneminin özelliklerini yansıtan bir yapıdır.

1

Döner Gazino'nun konumlandığı Tümektepe, 1970'li yıllarda dönemin Antalya Valisi Hüseyin Öğütçen'in girişimleri ile Orman Bakanlığı'ndan Özel İdare adına kırk dokuz yıllığına kiralanmıştır. Tepenin gündeme gelmesi ile birlikte ismi ile ilgili tartışmalar sözkonusu olmuştur. "Tümektepe" ismi belediye meclis üyeleri tarafından benimsenmemiş, yeni isim önerilerinde bulunulmuş, ancak bu sürecin ardından tepenin mevcut ismi kullanılmaya devam edilmiştir. Günümüzde ise tepenin isminin küçük bir değişime uğrayarak "Tünek Tepe" olarak kabul gördüğü söylenebilir. 618 rakımlı, deniz, dağ, şehir manzaralı Tümektepe'nin, halkın kullanımına açılmak üzere öncelikli olarak yol yapımı tamamlanmıştır. Tepeye yapılması öngörülen sosyal tesisler için açılan ihaleyi en düşük bedeli teklif eden Özcan Kırmızıoğlu tasarımı, Tümektepe çevre düzenlemesi ve Döner Gazino projesi kazanmıştır.[2] Antalya'nın modern dönem yapı stoğuna katkıda bulunan Özcan Kırmızıoğlu (1934-2018), İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden 1959 yılında mezun olmuş,[3] mimarlık hayatı boyunca Döner Gazino'nun yanısıra Hacı Dudu Mehmet Gebizli Camisi, Elbirlik Apartmanı, 7 Mehmet Restoranı gibi döneminin mimarlık anlayışının ötesinde üretimler gerçekleştirmiş bir mimardır.[4] Mimari üretimlerinin yanısıra 1980'li yıllarda Antalya Mimarlar Odası Başkanlığı da yapmış olan Kırmızıoğlu,[5] mimarlık mesleğinin Antalya'daki örgütlenmesine katkıda bulunmuştur.

Özcan Kırmızıoğlu tarafından tasarlanan ve ihale sonucu Tümektepe'de hayata geçirilen sosyal tesis projesi; döner gazino, konaklama birimleri, seyir terasları, çay salonu, piknik ve çocuk oyun alanları fonksiyonlarını içermektedir. Döner Gazino bu projenin bir parçası olarak 1970'li yıllarda betonarme kullanımının yaygınlaştığı Türkiye mimarlık ortamında üretilen modern bir yapıdır. 6 Mayıs 1975 yılında temeli atılan Döner Gazinonun inşa süreci 29 Ekim 1983 tarihinde tamamlanmıştır.[6]

döner gazino

Deniz ve dağ ara kesitinde bulunan vadi üzerinde örgütlenen Antalya kent dokusunun sınırlarını, güneyde Akdeniz, diğer yönlerde ise kenti çevreleyen Toros Dağları oluşturur. Kent siluetinin belirleyici bir unsuru olan ve kent merkezinin batı sınırını oluşturan Toroslar üzerinde yer alan Tümektepe, şehir için doğal bir imge niteliğindedir. Tepe üzerine inşa edilen Döner Gazino, yapıldığı dönemde mevcut silueti bozacağı, kentin algılanışında olumsuz etki oluşturacağı yönünde kent sakinlerinin tepkisini toplamıştır.[7] Bu bağlamda, Döner Gazino'nun tasarım kararları incelendiğinde yapının mimarının da kentli ile benzer endişe-

2
3

ler taşıdığı ve tesisin kütle kurgusu ile bu endişelere cevap verdiği söylenebilir.

Döner Gazino, konumlandığı yer itibarıyla doğal çevrenin oluşturduğu siluetin yapay devamı niteliğindedir. Ancak bu yapaylık peyzaj içerisinde kaybolarak adeta tepenin doğal bir uzantısına dönüşür ve kütle kurgusu ile zirve etkisini güçlendirir. Tümektepe'nin zirvesinde kurgulanan yapı kompleksine ulaşım, topoğrafyaya uyumlu kıvrımlı yollar ile sağlanır. Mimarın ana kütle olarak tasarladığı gazinonun oturduğu bazaya erişimi mümkün kıldığı, dolu parapetleri ile yatay etkiyi artıran üç kollu rampa tasarımı sözü edilen yolların kütledeki yansıması olarak düşünülebilir. Ana kütle ve yan hacimlerin birlikteliği ile oluşturulan kütle kurgusunda başat sirkülasyon elemanı olan rampa, bu anlayışın yapının tümünde devam ettiğini gösterir niteliktedir. Mimarın doğal çevre ile bütünleşme arzusu kütle kurgusunun yanısıra malzeme ve renk seçiminde de kendini gösterir. Kütle bitişini ve gazinoyu, konik tasarımı aracılığıyla sivrilerek vurgulayan ve bir anten ile sonlanan çatı, içinde bulunduğu çam ağacı yoğunluklu bitki örtüsünün devamlılığını sağlayarak yeşil doku içerisinde kaybolur. Çatı kaplama malzemesi olarak kullanılan yeşil renkli, bakır trapez levhalar gazino işlevi yüklenen ana kütlenin tepenin mevcut peyzajı içerisinde gizlenmesine destek verir niteliktedir. Döner gazinonun cephesinde kullanılan dokulu sıva, bitmiş temiz yüzeyler sağlamak yerine, çevrenin kayalıklı yapısına referans vererek tepeyi oluşturan doğal unsurlar ile uyum göstermesine ve yapının doğal bir oluşum gibi algılanmasına olanak verir. Beyaz renkli cephesi ile yeşil ağırlıklı dokuya kontrast oluşturarak varolan yapı, ölçülü gabarisi ile tasarlandığı çevreye kütle bazında eklemlenerek kent siluetine dahil olur.

Tümektepe'nin çevre düzenlemesini içeren Döner Gazino projesi eğime uyumlu teraslar, kule biçiminde oluşturulan odak yapı niteliğindeki gazino ve yamaca oturan konaklama işlevini barındıran birimlerden oluşan bir kütle kurgusuna sahiptir. İnşa edildiği eğimli topoğrafyanın devamı niteliğinde tasarlanan teraslar, Akdeniz ve Toros Dağları'nın manzarasını izlemek için merkez yapının çevresinde kademeli şekilde oluşturulmuştur. Tümektepe'nin kayalıklı topoğrafya yapısına ve manzara yönlerine bağlı kalınarak teraslarda kırılmalar düzenlenmiştir. Farklı kotlarda terasların oluşumuna imkân sağlayan kütle kurgusu tepenin eğimli yapısına uyum sağlamaktadır. Kademeli olarak yükselen ve Döner Gazino'nun bazasını oluşturan bu seyir terasları birbirlerine merdiven ve rampalar aracılığıyla bağlanır. Teraslar sadece kullanıcıların manzarayı izlemesi için işlevlendirilmemiş, aynı zamanda kütle kurgusunda yer alan, yan işlevleri barındıran hacimler ile kullanıcı-yapı temasının arttırıldığı ara yüzeyler olarak tasarlanmıştır. Seyir terasların betonarme parapetleri ve teras plakları arasında kurgulanan mekânların yatay bant pencereleri kütlede modern mimarlığın plastik etkisini destekler niteliktedir. Yan işlevleri barındıran, dairesel bir kurgu içerisinde örgütlenen mekânlar, eğimli beden duvarları ve payanda biçiminde tasarlanan ayırıcı duvarlar aracılığıyla merkezde planlanan gazino kütlesinin simgesel niteliğini kuvvetlendirir.

Odak yapı olan gazino kütlesi içerisinde yer alan restoran üzerine oturduğu bazadan, si-

4

6

lindirik hacim aracılığıyla kopartılır. Restoran platformuna, merkezde bulunan silindirik hacim içerisinde yer alan rampa ile ulaşılır. Sirkülasyon elemanının yanısıra servis mekânının da merkezde kurgulanması, kullanıcıya panoramik manzara imkânı sağlar. Çokgen planlı restoran platformu, merkezinde yer alan servis mekânından ve yapının çeperinden koparılan döner bir zemine sahiptir. Altında tasarlanan tekerlekli düzenek ile hareket etmesi sağlanan, aslında ilkel sayılabilecek, ancak arkasında özgün bir fikir barındıran döner platform, kullanıcıya tek bir bakış açısından daha fazlasını sunarak Toroslar, Akdeniz ve şehir manzarasını art arda izleme imkânı sağlar. Yapıya adını veren bu platform tam turunu 55 dakikada tamamlayarak dönemi için öncül bir tasarım anlayışı ile kullanıcısına farklı bir görsel deneyim imkânı sunar. Çokgen planlı gazino kütlesinde kesintisiz olarak devam eden pencere kurgusu, panoramik manzara izletme kaygısının cephe düzenindeki karşılığı olarak düşünülebilir.

Tümektepe üzerinde yer alan yapı kompleksinin şehir yönünde gazinoyu barındıran ana kütlesi konumlanırken, Toroslara ve Akdeniz'e açılan yönünde konaklama birimi bulunur. Otelin kütle kurgusu, genel tasarım anlayışına paralel olarak kademeli bir biçimde oluşturulmuştur. Konaklama birimleri, her katın döşemesi üzerinde yer alan hacmin terası olacak

7

8

şekilde kurgulanmıştır. Topoğrafya verileri doğrultusunda şekillenen kütle, doğal çevre ile uyumlu olma anlayışını cephe kurgusunda yer verdiği eğimli ayırıcı elemanlar ile devam ettirir.

değerlendirme ve sonuç

Tümektepe, inşa edilme fikrinin gündeme geldiği dönemden başlayarak inşa süreci de dahil olmak üzere farklı tartışmaların odak noktasında yer almıştır. Uzun süre atıl durumda bırakılan Tümektepe Tesisleri, projenin ilk tasarım aşamasında da öngörülen teleferiğin 2017 yılında yapılması ile kent yaşamına yeniden dahil edilmiştir. Sözkonusu teleferik ile birlikte, tesisin gazino ve otel kütlesi kullanıma açılmamış, çay bahçesi ve kafeterya bölümü hizmet vermeye başlamıştır. Tesisin tümünün yeniden işletmeye açılmamasının arkasında, yapının yıkılarak yerine yeni bir proje önerisi getirilmesi olduğu söylenebilir. Sözkonusu proje görselleri Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından kamuoyuna sunulmuştur. Döner Gazino'nun müellifi Kırmızıoğlu, zamanla değişen tasarım anlayışı ve teknolojik gelişmeler ışığında daha iyi projelerin üretilebileceğini savunmakta ve bu bağlamda yapının yıkılmasına karşı çıkmamaktadır. Ancak sunulan yeni projenin görselleri, mimarın savunduğu daha iyi mimarlık üretimi için yıkıp yapma fikri sınırları içerisinde yer almamaktadır. Projenin imajları incelendiğinde, Kırmızıoğlu'nun "Mimar, tabiattan esinlenir, toplumdan enerji alır, eserini öyle yapar, kendi duyguları ile..." sözleri ile özetlediği tasarım anlayışına tamamen tezat bir tutumla oluşturulduğu söylenebilir. Nitekim mimarın yeni önerilen proje hakkındaki yorumları sözü edilen tezat tasarım anlayışını açıklar niteliktedir: "Binadan ziyade bir resim. Bu resim öyle bir resim ki sanki çizildiği kâğıda sığmamış taşmış. O dağın tepesinde mimari bina olarak nasıl sığacak?... Tabiatla bütünleşmek yerine tabiatla yarışıyorsun. O resim bina olursa sanki o dağ onu taşımayacak gibi gözüküyor. Bu bir izan işi..."[8]

Mimarlar Odası Antalya Şubesi mevcut yapının müellifini ve değerini hiçe sayarak önerilen proje karşısında kayıtsız kalmamış ve proje hakkındaki görüşleri içeren yazısı ile Döner Gazino'nun değerine dikkat çekmeye çalışmıştır. Tümektepe yapı kompleksinin, dönem yapısı olması, anı değeri taşıması ve siluetteki yeri ile bağlantılı olarak kent hafızasında yer edinmesi sonucu korunması gerekliliğine vurgu yapan metin, mevcut projenin iyileştirilmesi ve yenilenmesi yönündeki hareketleri destekler.[9]

Sonuç olarak, yapı kompleksine; kentin siluetindeki önemine, yapıldığı dönemin özelliklerini yansıtmasına ve kentlinin belleğindeki yerine rağmen günümüzde hakettiği değerin atfedilmediği söylenebilir. Tümektepe teleferiğinin yapılması ile birlikte tesisin hak ettiği değeri alabileceği düşünülecekken, aksine yıkılması gündeme gelmiş ve yerine yeni bir proje önerisi getirilmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen yapı okumasının, Döner Gazino'nun tanınmasına ve mimarlık literatüründe yer edinmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1 Metin Sözen, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 276-279, 1984.
2 Hüseyin Çimrin, *Antalya'nın damında teleferikle çay keyfi,* 2017: www.sabah.com.tr/akdeniz/2017/02/06/antalyanin-daminda-teleferikle-cay-keyfi, [Son erişim: 28.02.2019].
3 Kişisel görüşme, Efe Kırmızıoğlu (Özcan Kırmızıoğlu'nun oğlu), İstanbul, Şubat 2019.
4 Özcan Kırmızıoğlu, sözlü tarih araştırması video kaydı, Göktuğ Özgül, Antalya, Nisan-Mayıs 2017.
5 Kişisel görüşme, Mimar Recep Esengil (Antalya Mimarlar Odası Eski Başkanı), Antalya, Şubat 2019.
6 Hüseyin Çimrin, *Antalya Kent Kronolojisi*, Azim Matbaası, s. 215, 2005.
7 Kişisel görüşme, Mimar Recep Esengil (Antalya Mimarlar Odası Eski Başkanı), Antalya, Şubat 2019.
8 Özcan Kırmızıoğlu, sözlü tarih araştırması video kaydı, Göktuğ Özgül, Antalya, Nisan-Mayıs 2017.
9 Tünektepe Döner Gazino için hazırlanan yeni proje hakkında Mimarlar Odası Antalya Şubesi görüşü, 2018. http://www.antmimod.org.tr/tunektepe-doner-gazino-icin-hazirlanan-yeni-proje-hakkinda-mimarlar-odasi-antalya-subesi-gorusu, [Son erişim: 28.02.2019].

9

| Antalya Döner Gazino, Özcan Kırmızıoğlu, 1983.
| 1 Toroslar ve Akdeniz manzarasına yönlendirilen konaklama birimleri.
Fotoğraf: Ayşe Şekerci, 2018
| 2 Döner Gazino.
Fotoğraf: Ayşe Şekerci, 2019
| 3 Dağ siluetine eklemlenen Döner Gazino.
Fotoğraf: Şerife İncedemir, 2019
| 4 Döner Gazinonun şehir yönündeki kütle kurgusu ve manzarası.
Fotoğraf: Ayşe Şekerci, 2018
| 5 Plaklar arasına yerleştirilen mekânların yatay etkiyi güçlendiren cephe kurgusu.
Fotoğraf: Ayşe Şekerci, 2019
| 6, 7 Manzaraya açılan kırıklı teraslar.
Fotoğraflar: Şerife İncedemir, Ayşe Şekerci, 2019
| 8, 9 Payanda şeklinde kurgulanan ayırıcı duvarlar ile anıtsallığı kuvvetlendiren yan hacimler.
Fotoğraflar: Şerife İncedemir, Ayşe Şekerci, 2019